

**МЕРЕЖА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ
ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ЗОНИ**

С.Ю. Попович, доктор біологічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Виділено два періоди історії досліджень та здійснено аналіз ретроспективного і сучасного стану мережі природно-заповідного фонду Чорнобильської зони. У порівняльному аспекті із територією України в цілому і Київської області зокрема за зайнятою площею (51080,02 га) природно-заповідний фонд Чорнобильської зони (13 об'єктів) досить ефективний (показник заповідності 19,7 %). Розглянуто ефективність структури кожної категоріальної мережі, у зв'язку з чим наведено коротку характеристику всіх заповідних територій та об'єктів регіону досліджень.

***Ключові слова:** природно-заповідний фонд, Чорнобильська зона, лісова рослинність, категоріальна структура, показник заповідності.*

Проблема охорони природи особливо гостро постала в середині ХХ сторіччя і надалі ставала все більш значущою. З того часу протиріччя між природним середовищем і людським суспільством надто загострилися. Причому суттєві докорінні зміни природного довкілля за цей час набули глобального значення і тим самим вимагають також докорінних змін у розвитку природно-заповідної справи, як одного із найбільш ефективних механізмів призупинення і, зрештою, стабілізації екотопічної деградації природних ландшафтів. Виходячи із цього, одним з основних шляхів забезпечення екостабільності природного середовища є збереження його біорізноманіття як важливого завдання сучасності. Оскільки всі глобальні зміни відбуваються на екосистемному рівні, тому, насамперед, необхідно охороняти не генофонд (окремі види живих організмів), а власне природні екосистеми, елементарними

екотопічними одиницями котрих виступають популяція та консорція [1, 8, 14]. У зв'язку з цим, в умовах нинішньої надзвичайно гострої конкуренції за земельні ресурси наукове забезпечення формування оптимальної мережі природно-заповідного фонду (далі ПЗФ) та екомережі на екологічній основі повинно бути особливо високопрофесійним, адже воно виступає основним аргументом на захист природи.

Мета досліджень – здійснити аналіз ретроспективного і сучасного стану мережі ПЗФ Чорнобильської зони, на основі чого визначити її ефективність та показник заповідності.

Історія досліджень. У цьому контексті слід зазначити, що спеціальних монографічних, довідкових, чи навіть науково-популярних видань, які б висвітлювали стан мережі ПЗФ зони відчуження Чорнобильської атомної електростанції (далі ЧАЕС), досі немає. Тому аналіз торкатиметься лише незначної кількості публікацій різного жанру, у яких тією чи іншою мірою охарактеризовані території та об'єкти ПЗФ регіону досліджень. Існуючий невеликий перелік спеціальних наукових та інших праць можна поділити на дві категорії: а) ті, що відомі з цього регіону ще до аварії на ЧАЕС; б) ті, котрі торкаються територій та об'єктів ПЗФ зони відчуження після аварії на ЧАЕС. Нижче їх розглянуто в такій же послідовності у хронологічному порядку, з виділенням відповідно двох періодів опису мережі ПЗФ зони відчуження ЧАЕС.

Перший період. Безперечно, серед територій та об'єктів ПЗФ регіону досліджень найважливіше місце займає Іллінський гідрологічний заказник загальнодержавного значення, який був створений у 1980 році. Вперше рослинний світ цього заказника дослідив Л.С. Балашов, за матеріалами якого через три роки перша ботанічна характеристика була представлена у монографії Т.Л. Андрієнко та Ю.Р. Шеляга-Сосонка [2]. Через рік Ю.Р. Шеляг-Сосонко, Т.Л. Андрієнко, С.Ю. Попович та П.М. Устименко [6] на основі території цього заказника проектує філіал Поліського біосферного заповідника, який, на жаль, не створений й досі.

У 1986 році [18] вперше наводиться перелік територій та об'єктів ПЗФ, які нині розташовані в межах 30-кілометрової зони відчуження ЧАЕС. За даними цього видання перелік на той час становив шість із нинішніх 13 територій та об'єктів ПЗФ.

Другий період. Протягом досить тривалого часу після аварії на ЧАЕС про мережу територій та об'єктів ПЗФ зони відчуження майже не друкувалися наукові праці до 1993 року. Зокрема, П. Устименко, С. Попович та Я. Мовчан [22] розглядали цю мережу у ширшому варіанті, ніж у межах 30-кілометрової зони відчуження. Окрім Іллінського гідрологічного заказника, згадані дослідники вказали на склад мережі із трьох заказників місцевого значення, 11 пам'яток природи місцевого значення та двох заповідних урочищ. Водночас запропонували створити Чорнобильський заказник загальнодержавного значення і, найголовніше, вперше у науковій літературі підняли питання про доцільність створення Поліського радіологічного біосферного заповідника, який охоплював би забруднені території, як наукові полігони, України, Білорусі та Росії. Цю ідею, зокрема щодо можливості та доцільності створення природного заповідника на радіаційно-забрудненій території поза межами 30-кілометрової зони ЧАЕС, розвинули Л. С. Балашов і Л. І. Францевич [4], які через рік у співавторстві із Н. І. Шерстюк [3, 5] висловили свої погляди щодо розширення мережі природоохоронних об'єктів у зоні відчуження ЧАЕС. Ця ідея залишається актуальною й досі [16]. Майже впродовж 10 років підтримується також ідея створення Чорнобильського білорусько-українського білатерального біосферного заповідника [22, 13, 16]. У 1996 році на виконання Інститутом ботаніки М. Г. Холодного НАН України госпдогвірної науково-дослідної роботи «Розробка методики та проведення еколого-геоботанічних спостережень в системі радіаційно-екологічного моніторингу лісів зони відчуження» (керівник теми – д. б. н. Балашов Л. С.) був представлений склад мережі ПЗФ зони відчуження і коротко характеризувано окремі її території та об'єкти, зокрема Іллінський заказник, пам'ятки природи – «Вікова діброва», «Дуби» і «Городище», заповідні урочища – «Загір'я» і «Вікові дуби» [21].

Майже повний сучасний склад мережі територій та об'єктів ПЗФ зони відчуження опублікований у детальному довідковому виданні Міністерства екології та природних ресурсів України [12], в якому наводиться один гідрологічний заказник загальнодержавного значення, сім ботанічних і одна комплексна пам'ятки природи місцевого значення, а також два заповідні урочища.

Окремі характеристики Іллінського гідрологічного заказника зазначені в цілому ряді праць, зокрема його ботанічний опис після 1983 року ще раз наведений, але вже в іншій монографії [23], а загальна характеристика представлена у довідникових виданнях [9, 15, 17, 10]. Частина територій та об'єктів ПЗФ, які прилягають до Прип'ятського відроза Київського водосховища, входить до складу водно-болотного угіддя Дніпровського екокоридору «Верхів'я Київського водосховища» [7].

Історія формування мережі ПЗФ. Історія формування мережі територій та об'єктів ПЗФ зони відчуження ще досить молода і налічує близько трьох з половиною десятиліть років. Власне вся хронологія створення мережі територій та об'єктів ПЗФ протягом означених вище двох періодів була такою:

1968 рік – рішенням облвиконкому Київської обласної ради депутатів від 19 серпня за № 574 створюються ботанічні пам'ятки природи місцевого значення: «Вікова сосна», «Вікові дубові насадження», «Вільхові насадження професора Д. І. Товстоліса», «Ділянка сосни звичайної», «Дуб», «Насадження дуба черешчатого», «Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять – 1», «Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять – 2», комплексна пам'ятка природи місцевого значення «Городище»; заповідні урочища: «Вікові дубові насадження» і «Загір'я»;

1972 рік – рішенням облвиконкому Київської обласної ради депутатів від 28 лютого за № 118 створено Пухівський лісовий заказник місцевого значення;

1979 рік – рішенням облвиконкому Київської обласної ради депутатів від 29 жовтня за № 510 підтверджено статус заповідного урочища «Загір'я»;

1980 рік – постановою Ради Міністрів УРСР від 25 лютого 1980 року за № 132 створюється Іллінський гідрологічний заказник на площі дві тисячі гектарів;

1984 рік – рішенням облвиконкому Київської обласної ради депутатів від 18 грудня за № 441 підтверджено статус ботанічних пам'яток природи: «Дуб», «Ділянка сосни звичайної», «Вільхові насадження професора Д. І. Товстоліса», «Вікові дубові насадження», «Насадження дуба звичайного», «Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять – 1», «Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять – 2», «Вікова сосна», комплексна пам'ятка природи «Городище»; заповідне урочище «Вікові дубові насадження»;

1984-1986 роки – у ботанічній пам'ятці природи «Вільхові насадження професора Д. І. Товстоліса» здійснено суцільні рубки, внаслідок яких не залишилося жодного вікового дерева, натомість з'явилася щільна коренева порость. Частина території заповідного урочища «Загір'я» була підтоплена [11];

1986 рік – до аварії на ЧАЕС у дослідженому регіоні налічувалося 11 територій та об'єктів ПЗФ загальною площею 2351,72 га;

1992 рік – втрачено як об'єкт ПЗФ ботанічну пам'ятку природи «Вікова сосна» у зв'язку із загибеллю дерева під час пожежі;

2005 рік – громадська організація «Зелена Україна» виконала проект «Підготовка наукового обґрунтування створення нового заповідного об'єкта – біосферного заповідника “Чорнобильська зона”» [16];

2007 рік – з метою збереження унікальних властивостей лісових насаджень зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення в межах Київського Полісся, що є найбільшим в Україні резерватом дикої фауни, яка потребує охорони та регулювання чисельності, відповідно до статті 53 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» Указом Президента України від 13 серпня за № 700/2007 створено загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення «Чорнобильський спеціальний» на площі 48870 гектарів, який підпорядкований Державному департаменту – Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення (далі ДП – АЗВ).

Сучасний стан мережі ПЗФ. Для порівняння показників наведемо дані про сучасний стан мережі ПЗФ України, Київської області та зони відчуження ЧАЕС. За даними Державного кадастру ПЗФ в Україні нині налічується 19 природних і чотири біосферних заповідники, 47 національних природних парків, 58 регіональних ландшафтних парків, 2922 заказники, з них 306 загальнодержавного значення, 3245 пам'яток природи, з них 132 загальнодержавного значення, 803 заповідні урочища, а також із штучних об'єктів – 28 ботанічних садів, із них 18 загальнодержавного значення, 12 зоологічних парків, із них сім загальнодержавного значення, 54 дендрологічні парки, з них 19 загальнодержавного значення, 547 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, з них 88 загальнодержавного значення. Всього в Україні нині наявні 7739 територій та об'єктів ПЗФ, із них 640 загальнодержавного значення. Загальна площа ПЗФ України становить 3744,5 тисяч гектарів, на які припадає лише 7,1 % площі території України. Для порівняння середній західноєвропейський показник заповідності становить 10-15 %.

За даними Державного кадастру ПЗФ станом на перше січня 2011 року в Київській області обліковувалося два національні природні парки (загальною площею 17206,7 га), 15 заказників загальнодержавного значення загальною площею 62715,9 га, 72 заказники місцевого значення загальною площею 16430,4 га, дві пам'ятки природи загальнодержавного значення загальною площею 92 га, 57 пам'яток природи місцевого значення загальною площею 362,8 га, один дендрологічний парк загальнодержавного значення загальною площею 405,8 га, три парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення загальною площею 488,5 га, 11 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення загальною площею 190,9 га, два регіональні ландшафтні парки загальною площею 5156,2 га, 17 заповідних урочищ загальною площею 1571,7 га. У цілому площа ПЗФ Київської області за рік збільшилася на 7927,51 га, зокрема площа заказників місцевого значення зросла на 7927,44 га.

Кількісний і якісний склад мережі територій та об'єктів ПЗФ зони відчуження ЧАЕС станом на перше липня 2013 року відображений у таблиці. Далі окремо розглянуто ефективність структури кожної категоріальної мережі.

Мережа заповідників. Така мережа у регіоні досліджень, як і у Київській області в цілому, не представлена. У зв'язку із цим пропонується створити Чорнобильський білорусько-український білатеральний біосферний заповідник на площі близько 70 тисяч гектарів з української сторони. Його основою має стати природний заповідник «Чорнобильська зона» на площі близько 55 тисяч гектарів, створення якого передуватиме біосферному на базі загальнозоологічного заказника «Чорнобильський спеціальний». Такий підхід свідчатиме про дотримання принципу спадкоємності заповідання. У межах природного заповідника варто об'єднати всі природно-заповідні території зони відчуження.

Мережа заказників. У зоні відчуження вона представлена трьома територіями трьох різних підкатегорій заказників, а саме: Іллінським гідрологічним, загальнозоологічним «Чорнобильським спеціальним» та Пухівським лісовим, причому перші два мають статус територій загальнодержавного значення. За кількістю об'єктів заказники є другою категорією ПЗФ зони відчуження. Зате вони займають найбільшу площу (50883,9 га) заповідних земель зони відчуження. Інші підкатегорії заказників (ентомологічний, загальногеологічний, іхтіологічний, карстово-спелеологічний, ландшафтний, орнітологічний, палеонтологічний, ботанічний) не мають природно-заповідних територій, хоча потенційні можливості для їх організації, за винятком карстово-спелеологічних і палеонтологічних заказників, у зоні відчуження є. У 1983 році у матеріалах лісовпорядкування було запропоновано ряд ділянок під заповідання. У 1995 році науковцями були внесені пропозиції щодо розширення мережі ПЗФ і запропоновано оголосити радіоекологічними заказниками Товстоліський, Північний Річинський, Південний Річицький, Старошепелицький лісові масиви, а також ділянку на лівому березі річки Прип'ять у межах Паришівського лісового відділення на загальній площі близько 10 тисяч гектарів [21].

Мережа пам'яток природи. Ця категорія у регіоні досліджень формує найбільш розгалужену мережу ПЗФ, яка складається із сімох ботанічних та одної комплексної пам'ятки природи (див. табл.). Ботанічна пам'ятка природи «Вікова сосна» у 1992 році була знищена пожежею. Всі існуючі нині вісім пам'яток природи займають площу 59,62 га. Із п'ятьох підкатегорій у Чорнобильській зоні немає геологічних, гідрологічних та зоологічних пам'яток природи, хоча для останніх двох підкатегорій тут є потенційні можливості.

Сучасна мережа природно-заповідного фонду Чорнобильської зони

К/П	Назва території / об'єкта	Рік створення	Площа (га)	Статус	Місце знаходження
З	З	1972-2007	50883,9	дер, міс	-
<i>ГЗ</i>	Іллінський	1980	2000	дер	Вільчанське і Яковецьке лісові відділення
<i>ЗЗЗ</i>	Чорнобильський спеціальний	2007	48870	дер	Паришівське, Дитятківське і Опачичецьке лісові відділення
<i>ЛсЗ</i>	Пухівський	1972	13,9	міс	Зеленополянське лісове відділення
ІІІ	8	1968	59,62	міс	-
<i>БІІІ</i>	Вікові дубові насадження	1968	12	міс	Яковецьке лісове відділення
	Вільхові насадження професора Д.І.Товстолиса	1968	4,8	міс	Яковецьке лісове відділення
	Ділянка сосни звичайної	1968	5,8	міс	Дитятківське лісове відділення
	Дуб	1968	0,02	міс	Старошепелицьке лісове відділення
	Насадження дуба черешчатого	1968	11	міс	Денисовицьке лісове відділення
	Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять – 1	1968	10	міс	Старошепелицьке лісове відділення
	Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять – 2	1968	16	міс	Старошепелицьке лісове відділення
<i>КІІІ</i>	Городище	1968	8,3	міс	Старошепелицьке лісове відділення
ЗУ	2	1968-1979	136,5	міс	-
	Вікові дубові насадження	1968	17,5	міс	Яковецьке лісове відділення
	Загір'я	1979	119	міс	Денисовицьке лісове відділення
Разом	13	1968-2007	51080,02	дер, міс	-

Умовні скорочення до таблиці: БПП – ботанічна пам'ятка природи, ГЗ – гідрологічний заказник, дер – території та об'єкти загальнодержавного значення, З – заказник, ЗЗЗ – загальнозоологічний заказник, ЗУ – заповідне урочище, К – категорія, КПП – комплексна пам'ятка природи, ЛсЗ – лісовий заказник, міс – території та об'єкти місцевого значення, П – підкатегорія, ПП – пам'ятка природи.

Мережа заповідних урочищ. Ця категорія ПЗФ у Чорнобильській зоні представлена двома об'єктами («Вікові дубові насадження» і «Загір'я»), площа яких становить 136,5 га. За цим показником вони перебувають на другому місці після заказників. Вважається за доцільне розширити мережу заповідних урочищ, оскільки режим зони відчуження та природні можливості це дозволяють.

Мережа національних природних і регіональних ландшафтних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва і зоологічних парків у межах дослідженого регіону не представлена. Загалом і потреби у цьому немає, оскільки створювати мережу заповідних парків для відпочинку людей не можна через надмірну радіоактивну забрудненість середовища, в якому рекреантам забороняється перебувати. Хіба що можна спробувати створити регіональний ландшафтний парк тимчасового любительсько-мисливського спрямування.

У цілому за зайнятою площею (51080,02 га) ПЗФ Чорнобильської зони досить ефективний, бо показник заповідності становить 19,7 % (для порівняння: Західна Європа – 10-15 %, Україна – 7 %, Київська область – 4 %). Натомість за категоріальною структурою він малоефективний, тому для її оптимізації доцільно створити природний і біосферний заповідники, у тому числі й білатеральний, ентомологічний, загальногеологічний, іхтіологічний, ландшафтний, орнітологічний і ботанічний заказники, гідрологічну та зоологічну пам'ятки природи, а також розширити мережу заповідних урочищ.

Нижче наведено коротку характеристику територій та об'єктів ПЗФ зони відчуження ЧАЕС.

Природно-заповідні території загальнодержавного значення

Іллінський гідрологічний заказник

Заказник заснований постановою Ради Міністрів УРСР від 25 лютого 1980 року за № 132. Він підпорядкований Державному спеціалізованому виробничому комплексному підприємству «Чорнобильська Пуща» (далі ДСВКП) ДП-АЗВ. Заказник розташований поблизу села Зелена Поляна Поліського району (Яковецьке лісове відділення: кв. 32 (всі виділи); кв. 33 (всі виділи); кв. 34 (вид. 1-15, 19, 22, 24-27, 29-33); кв. 35 (вид. 1-14); кв. 36 (вид. 1-19); кв. 37 (вид. 1-13, 17, 20, 22); кв. 41 (вид. 1-14, 16, 19, 21); кв. 42 (вид. 1-16, 19, 21); Вільчанське лісництво: кв. 27-35). Його площа становить 2000 га. Територія заказника знаходиться у заболоченій заплаві і надзаплавних ділянках річки Ілля. Поверхня території слабохвиляста. У рослинному покриві переважають лісові болота, здебільшого клейковільхові, клейковільхово-вербові, рідше вербові з домінуванням у трав'яному ярусі очерету звичайного, комишу лісового, очеретянки звичайної, а також ряду купинних осок. На надзаплавних терасах ростуть звичайнососново-звичайнодубові, звичайнодубові, звичайнодубово-звичайнограбові (переважно ламкокрушиново-звичайноліщиново-звичайнояглицеві) та звичайнососнові ліси. Збереглися ділянки старовікових звичайнодубових лісів переважно звичайноліщиново-звичайнояглицевих. Звичайнососнові ліси за фітоценотичним складом досить різноманітні й утворюють такий екотопічний ряд (зверху до низу горбів) асоціацій: від лишайникових → очеретянокуничниково-звичайновересових → звичайновересово-зеленомохових → чорницево-зеленомохових → до голубомолінієво-сфагнових. Найбільш знижені й зволожені місця зайняті пухнастоберезовими і сфагновими мезотрофними болотами із домінуванням буяхів, багна звичайного, осоки пухнастоплодої та пухівки піхвової. Подекуди трапляється рідкісна папороть – страусове перо звичайне. Тут виявлені види рослин, які занесені до Червоної книги України [24], зокрема любка дволиста, лілія лісова, вовчі ягоди пахучі, осока Буксбаума, зозулині черевички справжні, пальчатокорінник Фукса, коручки чемерниковидна і темно-червона, а із

тваринного світу – це зміїд, бобер, підорлик малий, журавель сірий та лелека чорний [2, 6, 18, 15, 17, 16, 12, 23, 10, 11].

Загальнозоологічний заказник «Чорнобильський спеціальний»

Заказник оголошений Указом Президента України від 13 серпня 2007 року за № 700/2007 з метою збереження і відтворення унікальних властивостей лісів зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення в межах Київського Полісся, що є найбільшим резерватом дикої фауни, яка потребує охорони та регулювання чисельності. Його створено також для наукових спостережень в умовах зменшеного антропогенного тиску на природні екосистеми. Землі заказника підпорядковані ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ. Заказник розташований у північній частині Київської області у межах контуру, який з'єднує населені пункти: м. Ямпіль – с. Іванівка – м. Чорнобиль – у напрямку північної частини с. Паришів – с. Гдень – уздовж державного кордону з Білоруссю – с. Теремці – акваторія водосховища навпроти гирла річки Прип'ять – вздовж акваторії на південь до західної частини с. Зелений Мис. Площа всього цього замкненого контуру становить 48870 га, а саме: в Паришівському лісництві – 16189 га (квартали 291-306, 309-398); в Дитятківському – 3959 га (квартали 178-242); в Опачичецькому лісництві – 28722 га (всі квартали). До речі, заказник має функціональне зонування, яке не передбачене чинним законодавством. Зокрема, частина території заказника на площі 612 га входить до зони заповідного режиму, 17556 га – до зони обмеженого режиму ведення лісового господарства, 30702 га – до зони ведення лісового господарства без обмежень. Насамперед заказник покликаний охороняти тваринний світ, оскільки він загальнозоологічний. Його фауна дуже різноманітна і є природним специфічним ресурсом загальнодержавного значення. Тут мешкає 70 видів ссавців, близько 50 видів рибоподібних, 11 видів амфібій, сім видів плазунів, близько 200 видів птахів, кількість яких у період сезонних міграцій збільшується ще орієнтовно на 60 видів. До Червоної книги України [25] занесено 38 видів тваринного світу. Тут ведуться спостереження за популяцією коня Пржевальського. Заказник характеризується й багатством та

унікальністю рослинного світу. На його території налічується 490 видів вищих судинних рослин, з яких до Червоної книги України [24] включено 19 видів, до рідкісних та зникаючих на території Українського Полісся – 31 вид [17, 16, 19].

Природно-заповідні території та об'єкти місцевого значення

Пухівський лісовий заказник

Заказник оголошений рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 28 лютого 1972 року за № 118. Підпорядкований ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ. Його територія знаходиться в Поліському районі у межах Зеленополянського лісництва (кв. 78, вид. 5 і 8) на площі 13,9 га. Рослинний покрив представлений в основному лісами та луками, характерними для Українського Полісся. Тут охороняються 160-річні дерева дуба звичайного [18, 16, 9, 12].

Ботанічна пам'ятка природи «Вікові дубові насадження»

Пам'ятка природи оголошена рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 19 серпня 1968 року за № 574. Вона підпорядкована ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ і розташована у Яковецькому лісовому відділенні (кв. 52, вид. 2) на площі 12 гектарів. Рослинний світ пам'ятки природи представлений високопродуктивними віковими найбільш флористично багатими звичайнодубовими та звичайнодубово-звичайнограбовими лісами з участю осики. У межах природно-заповідної території виявлено дерево дуба звичайного віком 130 років та діаметром стовбура 40-45 см [18, 16, 9, 12, 11].

Ботанічна пам'ятка природи

«Вільхові насадження професора Д. І. Товстоліса»

Пам'ятка природи оголошена рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 19 серпня 1968 року за № 574. Вона підпорядкована ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ і розташована у Яковецькому лісовому відділенні (кв. 199, вид. 7) на площі 4,8 га. Рослинний світ пам'ятки природи представлений лісовими культурами вільхи клейкої,

створеними відомим вченим, професором Д. І. Товстолісом у 1928 році. Тому цей об'єкт має наукове значення [18, 16, 9, 12, 11].

Ботанічна пам'ятка природи «Ділянка сосни звичайної»

Пам'ятка природи оголошена рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 19 серпня 1968 року за № 574. Підпорядкована ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ. Вона знаходиться у Дитятківському лісовому відділенні (кв. 152, вид. 2 і 13) на площі 5,8 га. Рослинний світ пам'ятки природи представлений лісовими культурами сосни звичайної, створеними у шаховому порядку відомим вченим, професором Є. В. Алексєєвим у 1892 році. Тому ці лісові культури мають наукове значення [18, 16, 9, 12, 11].

Ботанічна пам'ятка природи «Дуб»

Пам'ятка природи оголошена рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 19 серпня 1968 року за № 574. Вона підпорядкована ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ і розміщена у Старошепелицькому лісовому відділенні (кв. 82, вид. 28) на площі 0,02 га. Охороняється дерево дуба звичайного насінневого походження віком 430 років, висотою 25 м, діаметром стовбура 130 см та добре розвинуеною кроною [18, 16, 9, 12, 11].

Ботанічна пам'ятка природи «Насадження дуба черешчатого»

Пам'ятка природи оголошена рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 19 серпня 1968 року за № 574. Вона підпорядкована ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ і знаходиться у Денисовицькому лісовому відділенні (кв. 67, вид. 4) на площі 11 гектарів. Рослинний світ пам'ятки природи представлений високопродуктивними віковими звичайнодубовими деревостанами (135 років) насінневого походження. У межах природно-заповідної території виявлено дерева дуба звичайного висотою 27 м та діаметром стовбура 40 см [18, 16, 9, 12, 11].

Ботанічна пам'ятка природи

«Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять – І»

Пам'ятка природи оголошена рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 19 серпня 1968 року за № 574. Вона

підпорядкована ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ і розташована у Старошепелицькому лісовому відділенні (кв. 17, вид. 12; кв. 18, вид. 16) на площі 10 гектарів. Рослинний світ пам'ятки природи представлений високопродуктивними клейковільховими лісами [18, 16, 12].

Ботанічна пам'ятка природи

«Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять – 2»

Пам'ятка природи оголошена рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 19 серпня 1968 року за № 574. Вона підпорядкована ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ і знаходиться у Старошепелицькому лісовому відділенні (кв. 8, вид. 14) на площі 16 гектарів. Рослинний світ пам'ятки природи представлений високоповнотними (0,8) і високопродуктивними клейковільховими лісами. У межах природно-заповідної території виявлено дерева вільхи клейкої висотою 29 м та діаметром стовбура 35-40 см [18, 16, 9, 12, 11].

Комплексна пам'ятка природи «Городище»

Пам'ятка природи оголошена рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 19 серпня 1968 року за № 574. Вона підпорядкована ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ і розташована у Старошепелицькому лісовому відділенні (кв. 80, вид. 23, 30, 31; кв. 90, вид. 5) на площі 8,3 га. Територія обнесена земляним валом. Рослинний світ пам'ятки природи представлений трав'яними угрупованнями, переважно орляка звичайного, звіробою звичайного та різних видів лучних осок. Ця територія є також місцем поселення древніх слов'ян [18, 16, 9, 12, 11].

Заповідне урочище «Вікові дубові насадження»

Заповідне урочище оголошене рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 19 серпня 1968 року за № 574. Воно підпорядковане ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ і розміщена у Яковецькому лісовому відділенні (кв. 128, вид. 10) на площі 17,5 га. Рослинний світ заповідного урочища представлений високопродуктивними віковими звичайнодубовими лісами насінневого походження. У межах природно-

заповідної території виявлені дерева дуба звичайного віком 130 років, висотою 27 м та діаметром стовбура 45 см [18, 16, 9, 12, 11].

Заповідне урочище «Загір'я»

Заповідне урочище оголошене рішенням виконкому Київської обласної ради депутатів трудящих від 29 жовтня 1979 року за № 510. Воно підпорядковане ДСВКП «Чорнобильська Пуща» ДП-АЗВ і розташоване у Денисовицькому лісовому відділенні (кв. 34-35) на площі 119 гектарів. У рельєфі заповідне урочище займає перезволене пониззя. Його рослинний світ представлений заростями верб, лучними та болотними фітоценозами. Навколо природно-заповідної території розкинулися мішані звичайноберезово-звичайнососнові ліси з участю дуба звичайного, вільхи клейкої, осики та верб віком 30-40 років [18, 16, 9, 12, 11].

Висновки. Таким чином, у цілому за зайнятою площею (51080,02 га) ПЗФ (13 територій та об'єктів) Чорнобильської зони досить ефективний, бо показник заповідності становить 19,7 %. Однак за категоріальною структурою він малоефективний, тому потребує оптимізації. Для цього доцільно створити природний і біосферний заповідники, у тому числі й білатеральний, ентомологічний, загальногеологічний, іхтіологічний, ландшафтний, орнітологічний і ботанічний заказники, гідрологічну та зоологічну пам'ятки природи, а також розширити мережу заповідних урочищ.

Список літератури

1. Андрієнко Т. Л. Мережа регіональних ландшафтних парків України: наукові та організаційні основи створення / Андрієнко Т. Л., Клестов М. Л., Прядко О. І. – К. : Ін-т ботаніки НАН України, 1996. – 55 с.
2. Андриенко Т. Л. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны / Т. Л. Андриенко, Ю. Р. Шеляг-Сосонко. – К. : Наук. думка, 1983. – 216 с.

3. Балашев Л. С. Состояние объектов природно-заповедного фонда в зоне отчуждения / Л. С. Балашев, Л. И. Францевич, Н. И. Шерстюк // Проблемы Чернобыльской зоны відчуження: наук.-техн. зб. – 1996. – № 4. – С. 3-12.

4. Балашов Л. С. Про можливість та доцільність створення заповідника на радіаційно-забрудненій території поза межами 30-км зони ЧАЕС / Л. С. Балашов, Л. І. Францевич // Проблеми становлення і функціонування новостворених заповідників: матеріали наук.-практ. конф. (Гримайлів, 12-15 червня 1995 р.). – Гримайлів, 1995. – С. 106-107.

5. Балашов Л. С. Розширення мережі природоохоронних об'єктів в зоні відчуження Чернобыльської АЕС / Л. С. Балашов, Л. І. Францевич, Н. І. Шерстюк // Проблеми Чернобыльської зони відчуження: наук.-техн. зб. – 1996. – № 3. – С. 4-10.

6. Біосферний заповідник на Українському Поліссі / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, Т. Л. Андрієнко, С. Ю. Попович [та ін.] // Вісник АН УРСР. – 1984. – № 8. – С. 82-88.

7. Водно-болотні угіддя Дніпровського екологічного коридору / [Мальцев В. І., Зуб Л. М., Карпова Г. О. та ін.]. – К. : ІНЕКО, Карадазький ПЗ НАН України, 2010. – 142 с.

8. Горб К. М. Теорія та практика організації території особливої охорони: Навч. посіб. / Горб К. М. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. – 56 с.

9. Гордість заповідної Київщини / [Борейко В. Є., Мельник В. І., Грищенко В. М., Листопад О. Г.]. – К. : КЕКЦ, 1997. – 128 с. (Серія Охорона дикої природи, Вип. 4).

10. Екологічна енциклопедія: УЗТ / [гол. ред. А. В. Толстоухов]. – К. : ТОВ “Центр екологічної освіти та інформації”, 2007. – Т.2: Є-Н. – 416 с.

11. Заповідні об'єкти зони відчуження карта розташування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chornobyl.in.ua/uk/zapoviknyk.chernobyl.html>

12. Леоненко В. Б. Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України. Додаток до атласу об'єктів природно-заповідного фонду України / В. Б.

Леоненко, М. П. Стеценко, Ю. М. Возний. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2003. – 73 с.; Додаток – 142 с.

13. Міждержавні природно-заповідні території / [за заг. ред. Т. Л. Андрієнко]. – К. : Ін-т ботаніки НАН України, 1998. – 132 с.

14. Попович С. Ю. Природно-заповідна справа: навч. посібник / Попович С. Ю. – К.: Арістей, 2007. – 480 с.

15. Природно-заповідний фонд загальнодержавного значення: Довідник. – К. : Мінекобезпеки України, 1999. – 240 с.

16. Природно-заповідний фонд Київської області / [Василюк О., Костюшин В., Норенко К. та ін.]. – К.: НЕЦУ, 2012. – 338 с.

17. Природно-заповідний фонд України: території та об'єкти загальнодержавного значення. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2009. – 332 с.

18. Природно-заповідний фонд Української РСР: Реєстр-довідник заповідних об'єктів / [В. С. Одноралов, В. П. Давидок, О. П. Божко та ін.] за ред. М. А. Воїнственського. – К. : Урожай, 1986. – 224 с.

19. Про оголошення природної території загальнозоологічним заказником загальнодержавного значення "Чорнобильський спеціальний" від 13 серпня 2007 року № 700/2007: Указ Президента України // Президент України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2007. – С. 1.

20. Про природно-заповідний фонд України: Закон України // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. Спеціальний випуск. – Чернівці : Зелена Буковина, 2004. – Т. 10. – С. 26–39.

21. Розробка методики та проведення еколого-геоботанічних спостережень в системі радіаційно-екологічного моніторингу лісів зони відчуження. Звіт про НДР / Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України. – К. : Ін-т ботаніки НАН України, 1996. – 104 с.

22. Устименко П. Зелені раритети зони відчуження / П. Устименко, С. Попович, Я. Мовчан // Ойкумена. Укр. екол. вісник. – 1993. – № 2. – С. 22–24.

23. Фіторізноманіття національних природних парків України / [Андрієнко Т. Л., Арап Р. Я., Воронцов Д. П. та ін.]. – К. : Наук. світ, 2003. – 143 с.

24. Червона книга України. Рослинний світ / [за ред. Я. П. Дідуха]. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

25. Червона книга України. Тваринний світ / [за ред. І. А. Акімова]. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.

Выделены два периода в истории исследований и осуществлен анализ ретроспективного и современного состояния сети природно-заповедного фонда Чернобыльской зоны. По сравнению с территорией Украины в целом и Киевской области в частности по занятой площади (51080,02 га) природно-заповедный фонд Чернобыльской зоны (13 объектов) достаточно эффективен (показатель заповедности 19,7 %). Рассмотрена эффективность структуры каждой категориальной сети, в связи с чем приведена краткая характеристика всех заповедных территорий и объектов региона исследований.

Ключевые слова: *природно-заповедный фонд, Чернобыльская зона, лесная растительность, категориальная структура, показатель заповедности.*

The two historical periods of researches have been formatted. The analysis of the retrospective and modern state of the Natural-Reserved Fund network of the Chornobyl' area has been done. The Natural-Reserved Fund of the Chornobyl' region (13 objects) is effective enough (preservation index 19.7 %) in comparative aspect with territory of Ukraine on the whole and the Kyiv region in particular on the filled area (51080,02 hectare). Efficiency of the structure of every categorial network has been considered. Short description of all protected territories and objects of the region of researches has been showed in this connection.

Keywords: *the Natural-Reserved Fund, Chornobyl' region, forest vegetation, categorial structure, preservation index.*